

310 ÉVES AZ OSZTRÁK PRAGMATICA SANCTIO

KÉPES GYÖRGY

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. KÉPES GYÖRGY

HABILITÁLT EGYETEMI DOCENS
ELTE ÁJK MAGYAR ÁLLAM- ÉS
JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

KEPES.GYORGY@AJK.ELTE.HU

2023. április 17.

A „*pragmatica sanctio*” kifejezésre számos közkeletű fordítás ismert. A köztudatban talán a „gyakorlati rendezés” szókapcsolat a leggyakoribb, aminek minden bizonnyal a „pragmatikus” szó köznyelvben meghonosodott értelme az alapja. Valójában a kifejezés, mint annyi minden, a római (bizánci) jogból ered, és a görög *Pragmata* (Πράγματα) és latin *sanctio* szavak összetételéből képződött. A *Pragmata* kifejezést a hellenisztikus korban a közügyekre alkalmazták,¹ a *sanctio* pedig azt jelentette, amit ma a magyar „szankció” szó, azonban idővel kötelező erejű (azaz „szankcionálható”)

jogszabály értelemben is használták. A középkori Franciaországban vallási ügyekben adtak ki *pragmatica sanctiókat* a királyok, míg a kora újkorban a Habsburg területeken jellemzően a trónöröklés rendjének megváltoztathatatlanak szánt családfoi (egyben fejedelmi) elhatározásait nevezték így.

Az Európa-szerzte VI. Károly császárként, nálunk III. Károly királyként

ismert uralkodó által 1713. április 19-én belső titkos tanácsosai jelenlétében kihirdetett „osztrák Pragmatica Sanctio” spanyol előzményekre tekinthet vissza. A hispán korona országait a földbirtokokra vonatkozó spanyol öröklési rendnek megfelelően „hitbizományként” kezelték, tehát osztatlanul öröklődtek. Az 1617. július 29-ei, a bécsi (prágai) spanyol követ, Oñate grófja után Oñate-egyezségnek szerződésben² I. Ferdinánd fiúunokái és V. Károly unokája, III. Fülöp spanyol király abban állapodtak meg, hogy Ferdinánd stájer főherceg, a későbbi II. Ferdinánd császár örökölheti a cseh és magyar korona országait, fiúága megszakadása esetén pedig Fülöp (a spanyol ág) örökölhet.

Ez a (magyar közjogban hatálytalan) egyezés az alapja II. Ferdinánd

1621. májusi végrendeletének, amely már minden országa osztatlan, hitbizományi jellegű örökösödéséről rendelkezik. Az elképzelés szerint azzal biztosították volna a Habsburg-ágak országainak dinasztián belül maradását, hogy az osztrák ág kihalása esetére a

spanyol ág, utóbbi megszakadása esetére pedig az osztrák ág örökösödését kötötték ki. I. Lipót kezdeményezésére ez került át a magyar jogba is, amikor a győzedelmes császári hadseregtől való félelem és a Buda felszabadítása okán érzett hála miatt a rendek már nem ragaszkodtak a *de facto* másfél évszázada (II. Mátyás egyedi esete kivételével) nem gyakorolt, ám annál többet emlegetett szabad királyválasztási jogukhoz (1687/88:2-3. tc.).

Mint közismert, a két Habsburg (fiú)ág közül a spanyol halt ki előbb. 1700. november 1-jén ugyanis elhunyt II. Károly spanyol király, akinek a belső családi megállapodások értelmében I. Lipót császár lett volna az örököse. Csakhogy, amikor nyilvánosságra hozták a végrendeletét, kiderült, hogy a spanyol koronát XIV. Lajos francia király unokájára, Fülöp hercegre hagyta. Lipót természetesen nem ismerte el a végrendeletet, hiszen az a családi öröklési szerződésekre ütközött. Mivel az ifjú herceg és kísérete azonnal bevonult Madridba, nyilvánvalóvá vált, hogy a konfliktust békésen nem lehet megoldani. A két tengeri hatalom, Anglia és az Egyesült Tartományok Lipót trónigényét támogatták, leginkább azért, hogy a francia és a spanyol korona országai ne egyesüljenek egy (Bourbon) kézben.

1703. szeptember 12-én épp ezért egy titkos és egy nyilvános megállapodás³ is született Lipót császár és két fia, József és Károly főhercegek (a későbbi I. József és III.

Károly magyar királyok) között. A nyilvános egyezség csupán annyit tartalmazott – Anglia és Hollandia megegyezésére –, hogy Lipót fiatalabbik fia, Károly javára lemondott a spanyol korona országairól, míg az osztrák érdekeltségek örököse elsőszülött fia, József maradt. Ezzel látszólag újra két ágra oszlott a Habsburg-dinasztia, amivel fennmaradt volna a *status quo*. Csakhogy az apa és a két fiú között létrejött egy titkos megállapodás is, amely kölcsönösen biztosította a két ág részére egymás kihalása esetére, mindkét fiúág kihalása esetére pedig a leányutódok részére is az osztatlan örökösödést (*pactum mutuae successionis*). Erről természetesen a reménybeli angol és holland szövetségesek nem szerezhettek tudomást!

A spanyol örökösödési háború vége felé közeledve azonban immár ezt a megállapodást sem lehetett tovább titokban tartani, ugyanis 1711. április 17-én, mindössze 32 évesen meghalt I. József császár, s így életbe lépett a *pactum mutuae successionis* azon rendelkezése, hogy a magát ekkor még „spanyol királynak” tekintő Károly öröklő az osztrák ághoz kötődő országokat és tartományokat is, sőt ő lesz József megválasztandó utóda a német-római császári trónon. A franciák azonnal biztosították az angol felet (ekkor már Nagy-Britanniát) arról, hogy ugyanez francia-spanyol viszonylatban sohasem fog megtörténni, sőt a britek még Gibraltárt is megtarthatják, csak hagyják ott a Habsburg szövetséget. 1713. április 11-én Utrechtben Fran-

ciaország és Nagy-Britannia békét kötött, mely kész helyzet elé állította az új császárt, aki így csak a dél-németalföldi és az itáliai spanyol birtokok ura maradhatott.

Mindezek után, 1713. április 19-én Károly úgy döntött, hogy nyilvánosságra hozza és értelmező magyarázatokkal is ellátja az 1703. szeptemberi paktumot. Huszonnégy császári belső titkos tanácsos, köztük két magyarországi és egy erdélyi főúr jelenlétében Seilern báró, udvari kancellár olvasta fel az egyezség szövegét, VI. Károly pedig megmagyarázta, hogyan kell az abban lefektetett öröklési rendet (és különösen a leányágak utódlását) értelmezni. Az újabb szakirodalomban Poór János mutat rá, hogy Károly teljesen korrekt jogértelmezést adott a szerződés szövegéhez és nem igaz, hogy József leányai hátrányára, illetve saját (még meg sem született) lányai előnyére módosította volna azt.⁴

Az 1713. április 19-én történt szövegismertetést és -értelmezést jegyzőkönyvbe foglalták és hitelesítették. Ez a dokumentum az osztrák *Pragmatica Sanctio* (először 1719-ben, József egyik leánya joglemondásakor hivatkoznak így rá), amely tehát egy családi örökösödési megállapodás kihirdetésének tekinthető. VI. Károly döntését minden országa *lex fundamentalisának* szánta, így 1720 áprilisától kezdve sorra hagyatta jóvá a tartományok rendjeivel, majd a külföldi hatalmakkal is. Az osztrák örökös tartományokban – 1627 óta a cseh korona országait is ideértve –

ez a jóváhagyatás ünnepélyes formáság volt csupán, bár Tirol rendjei „törvényeikre nézve” sérelmezték, hogy utalás sincs az okiratban a rendek fejedelmválasztási jogára.⁵ Ezzel együtt az *Erblandok* rendi gyűléseinek túlnyomó többsége még 1720-ban (Alsó-Ausztria rendjei már a javaslat ismertetésének napján, április 22-én) ratifikálta a rendelkezést, amire egyébként a fejedelmi abszolúta rendszerben igazából szükség sem lett volna.

Magyarországon és Erdélyben, valamint az 1714. évi rastatti béke értelmében VI. Károly birtokában maradt dél-németalföldi és itáliai volt spanyol területeken már hosszabb időt vett ugyanez igénybe. Az erdélyi és a magyar rendek 1722-ben, a belgiumi tartományok 1723-ban, az itáliaiak 1725-ben fogadták azt el. 1725–1735 között a külhatalmak is tudomásul vették (helyenként komoly engedmények árán), 1732-ben pedig a német birodalmi gyűlésen is törvénybe iktatták. A választófejedelmek tanácsában (*Kurfürstenrat*) azonban volt három ellenszavazat is: Pfalzé, Bajorországé és Szászországé. Többen már ekkor figyelmeztettek: az utódlás nem lesz zökkenőmentes. VI. Károly császár halála után szinte azonnal ki is tört az osztrák örökösödési háború...

Hivatkozások:

¹ Földi András: Status, res publica, ius publicum. Fogalomtörténeti észrevételek. In: Acta Facultatis Politicouridicae Universitatis

Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, tom. XLVIII (2011) 107–133. 111. p (19. lábjegyzet)

² Az Oñate-egyezségről magyar nyelven lásd: Liktör Zoltán Attila: A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI-XVII. században az Oñate-egyezség (1617) tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2020:1. sz. 163-192. pp.

³ A megállapodásokat közli: Turba, Gustav: Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen. Kaiserlich-Königlicher Schulbücher-Verlag, Wien, 1913. 18-40. p.

⁴ Poór János: A Pragmatica Sanctio történetéhez. In: Gerő András – Nagy Beatrix (szerk.): *Mária Terézia, a magyarok királynője*. Habsburg Történeti Intézet, Budapest, 2022. 151-177. pp. (a VI. Károly értelmezésével kapcsolatos elemzést lásd: 170–172. p.)

⁵ Barta János: A kalapos király emlékezete. II. József és Magyarország. Debrecen University Press, Debrecen, 2012. 13. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Károly a spanyol örökösödési háború idején (Francesco Solimena, 1707 körül) <http://www.habsburg.org.hu/cikk/tanulj-otthon-vi-k%C3%A1rly>

2023.01.23.